

FEDINEC CSILLA*

Milyen lett Kárpátalja 2021-re? Visszatekintés egy előretekintésre

Őriztettem ezt a lapszámot, bár benne volt a pakliban, hogy elkeveredik a megfogható és a virtuális papírjaim között, vagy ha nem is, megfedlek arról, hogy miért is tettem el. A *Közoktatás* XVI. évfolyama (2011) 3–4. számának 10. oldalán Szépreményi Kristóf *Milyen lesz a világ 2021-ben?* címmel vetette papírra gondolatait. „Valamennyien, akik itt élünk, Isten kérges tenyerén, ezen a huzatos Kárpátalján, jól tudjuk, hogy az asszimilációt állandó folyamatnak kell tekinteni, az a politikai széljárástól és a gazdasági meg egyéb viszonyoktól függően mindig hat.” A szerző kérdése: vajon 2021-ben is „egyszerű” lesz, hogy ha a boldoguláshoz anyanyelven tanulás lehet a legközelebb jutni, akkor a fiatalok ezt az utat választják?

2017 szeptembere két dolgról nevezetes – életbe lépett az EU–Ukrajna Társulási Szerződés és az új oktatási kerettörvény. Az utóbbi átfogó oktatási reformot irányoz elő, ami nem váltott ki különösebb reakciókat vagy érzelmeket, nem úgy, mint annak az oktatás nyelvére vonatkozó 7. cikkelye, amely az állami iskolákban lehetetlenné teszi, az önkormányzati iskolákban pedig erősen korlátozza az anyanyelven való tanulás lehetőségét. A kérdés részben elterelte a figyelmet a belső konfliktusokról és nemzetközi szintre vitte ki a vitát. Kezdetben több ország is ellenérzését fejezte ki az oktatási törvénnyel kapcsolatban, azonban csak három olyan etnikum van, amelyiket ez valóban közvetlenül érint, azaz nemcsak tanulják az anyanyelvüket néhány iskolában, hanem komplex anyanyelvű oktatási rendszerük van – ezek az oroszok, a románok és a magyarok.

Az oktatás nyelvét a 2017-es oktatási törvény (2017. évi 2145-VIII. sz. törvény) 7. cikke szabályozza (a magyarországi sajtóban sokszor ezt nevezik nyelvtörvénynek, holott ez az oktatási törvény nyelvi cikke). A 7. cikk 1. pontja szerint: „Az oktatási folyamat nyelve az oktatási intézményekben az államnyelv.” A jogszabály négy etnikai kategóriát állít fel (a nyelvhasználat alapján): a titulás nemzet, illetve a kisebbségek három kategóriája – azok, amelyek az Európai Unió valamely hivatalos nyelvén beszélnek; az óslakosok; és a meg nem nevezett, odaértendő kategória – az orosz kisebbség. Az óslakosokat jogilag definiáló jogszabály Ukrajnában nem született, csak odaértendő, hogy a krími tatárokat fedi (olyan népcsoport, amelynek nincs anyaországa). Ugyanakkor a nemzeti kisebbségekről szóló, máig hatályos 1992-es törvény kizárólag a „nemzeti kisebbség” fogalmat használja, melyet a 3. cikkben a következőképpen definiál: „Nemzeti kisebbségek Ukrajna azon állampolgárai, akiknek nemzetisége nem ukrán, kinyilvánítják nemzeti öntudatukat és csoporthoz tartozásukat.”

Az ukrán hivatalos álláspont a 7. cikkkel kapcsolatban az Európa Tanács Parlamenti Közgyűlésének rendkívüli határozata

*A szerző a budapesti Társadalomtudományi Kutatóközpont Kisebbségkutató Intézetének tudományos főmunkatársa

és a Velencei Bizottság szakvéleménye után sem változott: a kerettörvény úgy jó, ahogy van, kizárólag az alacsonyabb rendű végrehajtási törvények képezik a tárgyalási alapot. A fokozódó nemzetközi nyomásra az ukrán kormány 2018 februárjában a parlament elé terjesztette az oktatási törvény nyelvi cikke bevezetésének kitolását 2023-ra. A javaslat tárgyalását a parlament azonban nem tűzte napirendjére, ekkor az alvó tervezetek közé került. A módosítást 2019 áprilisában szavazták meg, de csak azon gyermekek esetében, akik 2018 szeptembere előtt megkezdtek tanulmányaikat valamely nemzetiségi oktatási intézményben. A közoktatásról szóló törvény első tervezetében az oktatás nyelvvel kapcsolatban az szerepelt, hogy már az első osztálytól át kell térni a duális oktatásra, azaz bizonyos tantárgyak ukrán nyelven oktatására. Ez súlyosabb feltétel volt, mint amit maga a kerettörvény előírt. Végül az általános középfokú oktatásról szóló 2020. január

16-án kelt 463-IX. törvény gyakorlatilag megismételte a 2017-es oktatási törvény nyelvi cikkét.

Közben az ukrán sajtóban folyamatosan az egyik vezető hír volt Magyarország elfogadhatatlannak nyilvánított álláspontja a kisebbségek védelmével kapcsolatban, és különösen érzékenyen reagáltak a NATO–Ukrajna Bizottság munkájának blokkolására. A magyarországi sajtó sem egyöntetűen tállta az eseményeket, felvetődött, hogy a magyar külügy túlzottan erőszakosan reagált az eseményekre. Mindkét oldalról tapasztalhatók voltak a felfokozott érzelmeik. A túlfűtött politikai hangulat mindig előidézi a szélsőségek aktivizálódását, aminek sajnos tanúi voltunk Kárpátalján.

A helyi magyar közösséggel a tárgyalások megszakadtak, kölcsönös vádaskodással övezve. Kijev felröftötte, hogy a magyarok nem akarnak érdemben tárgyalni, a legtöbbet hangoztatott érvek között volt, hogy az államnyelv megtanulása lehetőség a magyarok számára, és ezzel együtt azt is tudatosítaniuk kell, melyik országban élnek. A magyarság képviselői pedig kilátástalannak ítélték a tárgyalásokat amiatt, hogy Kijev egyetlen kérdésben sem hajlandó engedni, majd pedig a tárgyalásokat felfüggesztve várakozó álláspontra helyezkedtek, mondván, megvárják az Alkotmánybíróság véleményt arról, hogy az oktatási törvény nyelvi cikkelye megfelel-e a hatályos nyelvtörvénynek.

Hirtelen fordulat következett be, amikor 2018 május végén Sziijártó Péter magyar külgazdasági és külügyminiszter New Yorkban, az ENSZ székházában Pavlo Klimkin ukrán külügyminiszterrel tárgyalt. Az USA a biztonságpolitika fontosságára hivatkozva kérte Ukrajna támogatását. A New York-i találkozó után megjelent a magyar nyilatkozatokban, hogy Kijev megígérte a magán fenntartású oktatási intézmények szabad tannyelv választását. A gyakorlatban ez azt jelentené, hogy az anyaország tartsa fenn ezeket az oktatási intézményeket, de az ukrán előírásoknak és oktatási tartalmaknak megfelelően. A fordulatot követően annak megpecsételése június 22-ére Kárpátalja miniszteri találkozó szervezése indult meg Sziijártó Péter, Pavlo Klimkin külügyminiszterek, Kásler Miklós, az emberi erőforrások minisztere és Lilija Hrinevics oktatási miniszter részvételével. A magyar sajtó szórványosan foglalkozott a hírrel. Az ukrán sajtó és politikum annál aktívabban fejtette ki véleményét. Összefoglalva, az a nézet uralta az ukrán diskurzust, hogy itt az „utolsó pillanat” meggyőzni a magyarokat, engedjenek NATO-ügyben, és Ukrajna részt vehessen a július 11–12-ére, Brüsszelbe tervezett NATO-csúcstalálkozón.

Ukrajna saját csomaggal készült a június 22-i kárpátaljai meetingre. Marjana Beca, az ukrán külügyminisztérium szóvivője néhány nappal a találkozó előtt közölte, Kijev azt várja, hogy Magyarország, az ukrán oktatási törvény végrehajtásában való együttműködés mellett, írásban újírolag erősítse meg a két ország között valaha aláírt összes szerződés érvényességét. Ezzel párhuzamosan az ukrán parlament június 21-én, a találkozó előtti napon napirendre tűzte az oktatási törvény módosítását, azonban idő hiányában a kérdés végül szóba sem került.

Június 22-én, a találkozó napján tartották Beregszászban a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola tanévzáró ünnepségét, melyen a magyar és az ukrán miniszterek is részt vettek. Ezután a delegációk úgymond semleges terepen, egy Ungvárhoz közeli falu, Alsószlatina festői wellness- és gyógyszállójában ültek tárgyalóasztalhoz. Minden eredmény nélkül, a tárgyalások ismét háttérbe szorultak.

2018 őszén Sziijártó Péter külgazdasági és külügyminiszter kisebbségvédelmi egyezmény megkötését javasolta Ukrajnának. Németh Zsolt, az Országgyűlés Külügyi Bizottságának elnöke magyarázata szerint: „Nekünk van jelenleg egy alapszerződésünk és egy kisebbségi nyilatkozatunk. Ennek a nyilatkozatnak a felújítását és korszerűsítését javasolta a magyar fél.” A kezdeményezés azonban minden visszhang nélkül elhalt.

Aligha vitathatóan 2018 legfontosabb történése volt az ukrán Alkotmánybíróság 2018. február 28-i határozata. A testület előtt volt az oktatási törvénnyel és a nyelvtörvénnyel kapcsolatos beadvány is. Az oktatási törvénnyel kapcsolatban a legfőbb kifogása a beadvány megfogalmazóinak az volt, hogy az ellentétes többek között a nyelvtörvénnyel. Az Alkotmánybíróság fenti határozatával a nyelvtörvény ügyében döntött, mégpedig megsemmisítette a 2012 óta hatályos jogszabályt hivatkozással arra, hogy annak elfogadása az eljárásrend megsértésével történt. A határozat kitért arra is, hogy mivel az eljárásrend megsértése önmagában kimeríti az alkotmányellenességet, így annak további, tartalmi vizsgálata nem szükséges – bár az eljárás során a szakértők széles körét hallgatták meg a törvény tartalmával kapcsolatban. Sztanyiszlav Sevcsuk, aki 2018–2019-ben volt Ukrajna Alkotmánybíróságának elnöke, egyik interjújában kijelentette: valóban több olyan törvény is van Ukrajnában, amelyeket a házsabály megsértésével fogadtak el, azonban az Alkotmánybíróságnak azt is vizsgálnia kell, milyen fokú volt a törvénysértés, mert ha csak néhány képviselő szavazott szabálytalanul, az még nem ok arra, hogy egy törvényt hatályon kívül helyezzenek. Nem mellesleg ezzel

„megszűnt” az ellentmondás az oktatási törvény és a nyelvtörvény között. Az Alkotmánybíróság az oktatási törvényt 2019. július 16-án kelt határozatában alkotmányosnak minősítette.

Ukrajna azon közép- és kelet-európai országok közé tartozik, amelyeknek van önálló nyelvtörvénye. Az elsőt még a szovjet időszakban, 1989-ben fogadták el (1989. évi 8312-XI. sz. törvény). A törvény, az államnyelv használata mellett, lehetővé tette a nemzeti kisebbségek nyelveinek használatát azon közigazgatási egységek területén, ahol arányuk meghaladta az 50%-ot. Az ezt felváltó 2012-es nyelvtörvény (2012. évi 5029-VI. sz. törvény) megőrizte az ukránt az ország egyetlen államnyelveként és bevezette azt a jogi normát, hogy azoknak a közigazgatási egységeknek a területén, ahol adott kisebbségi nyelv anyanyelvi beszélőinek aránya eléri a 10%-ot, ez a nyelv az államnyelv mellett hivatalos nyelvként használható. A törvény parlamenti megsemmisítését 2014 februárjában még megakadályozta az értelmiség felszólalása és a józan politikai mérlegelés. Mint ismeretes, a parlament eltörölte e nyelvtörvényt, azonban az akkori ideiglenes államfő, Olekszandr Turcsinov házelnök nem írta alá a dokumentumot, így az továbbra is hatályban maradt, noha nem egy magyar szakcikk is meggyőződéssel állította ennek az ellenkezőjét. Az Alkotmánybíróság 2018-as döntésével viszont valóban nyelvtörvénytelenné lett az ország 2019 tavaszáig – a 2019. évi 2704-VIII. sz. törvényt akkor szavazta meg az ukrán törvényhozás, amikor a választásokat már megnyerte Volodimir Zelenszkij, de még nem lépett hivatalba. Az új törvény a magánbeszélgetések és az egyházi szertartások kivételével kizárólagossá tette az államnyelv használatát az államigazgatásban, a közéletben, a kultúrában és a sportban, illetve kvótákhoz kötötte a kisebbségi nyelvek használatosságának mértékét a tömegtájékoztatóban és az oktatásban.

2020 a pandémia éve volt, de az új nyitány lehetőségével is kecsegtetett a magyar–ukrán kapcsolatokban. A főbb fejlemények: több éves szünet után a gazdasági vegyes bizottság munkájának a megújítása, ismételten (újabb) oktatási bizottság felállításának, és a 2011 óta ülésezését szüneteltető kisebbségi vegyes bizottság összehívásának ígérete. Az utóbbi esetben végül annyi történt, hogy a társelnökök tartottak megbeszélést, minden látható eredmény nélkül.

A 2015. évi 157-VIII. törvénnyel elindított – s azóta több egyéb törvénnyel szabályozott – közigazgatási reform 2020 végén zárult le, amelynek eredményeképpen a megyék megmaradtak, a megyék alatti szinten azonban a járások számát drasztikusan csökkentették (országosan 490 járás helyett 136 új járás jött létre), és az elaprózott településeket összevonták ún. kistérségekbe (hivatalosan: egyesült területi közösségekbe). Kárpátalján a korábbi 13 járás (Beregszászi, Huszti, Munkácsi, Nagybereznai, Nagyszőlősi, Ilosvai, Ökörmezői Percsenyi, Rahói, Szolyvai, Técsői, Ungvári és Volóci) helyett 6 új járást alakítottak ki (Beregszászi, Huszti, Munkácsi, Rahói, Técsői és Ungvári). A 13 járásból a Beregszászának magyar többsége volt, azonban az új rendszerben a hat járás egyikének sincs magyar többsége, így a megváltozott területű Beregszászi járásnak sem.

A Magyar–Ukrán Kormányközi Kisebbségi Vegyes Bizottság újjáélesztésének felvetése nem volt rossz ötlet abból a szempontból, hogy abban a kárpátaljai magyarok két évtizeden keresztül folyamatosan kérték az ukrán nyelv elsajátítása feltételeinek megteremtését. A fenti törvények egyikéből sem derül ki, a gyermekek hogyan is fogják megtanulni az államnyelvet. Így a *Közoktatásban* 2011-ben feltett kérdésre, hogy vajon „egyszerű” lesz-e 2021-ben az anyanyelven tanulás választása, ha ez a leghatékonyabb módja az egyéni boldogulásnak – és ezzel együtt a társadalom boldogításának –, a válasz, hogy ehhez, Ady után szabadon, a lehetetlent le kell tudni bírni.